

Kognitivne implikacije polisemije u prijevodima sure *al-Balad*

Sinanudin Tatarević

Sažetak

Ovaj rad, koristeći deskriptivno-analitičku metodu i gramatičku analizu, istražuje leksičku i gramatičku polisemiju u 90. kur'anskoj suri – *al-Balad*. Istraživanje za polazište uzima savremene radove iz kognitivne lingvistike, ali i djela iz tefsirske tradicije. Komentatori Kur'ana primjećuju da je niz ključnih leksema u ovoj suri polisemičan, te da opredjeljenje za jedno, a ne drugo značenje prilikom interpretacije može uvjetovati i semantičke promjene na nivou viših struktura Teksta. Cilj istraživanja jeste predstaviti kognitivne implikacije upotrebe tih izraza, ali i otkriti zašto su se prevodioci Kur'ana na bosanski jezik opredjeljivali za određene interpretativne matrice prilikom prevođenja ove sure.

Ključne riječi: leksička polisemija, gramatička polisemija, kognitivna lingvistika, sura *al-Balad*, metafora

Uvod

Polisemija ili višeznačnost (ar. *al-tawassu' fi al-mā'nā*) jeste jezička pojava koja podrazumijeva sposobnost leksičke jedinice da se realizira u više značenja, tj. da ima više semantičkih realizacija. Polisemiju istražuju brojne oblasti unutar lingvistike, ali je najznačajniji doprinos na tom polju dala kognitivna lingvistika.¹

¹ Ida Raffaelli, "Neka načela ustroja polisemnih leksema", *Filologija*, 48 (2007), str. 135.

U klasičnom arapskom jeziku, polisemijom su se uglavnom bavile studije iz oblasti stilistike i tefsira. One razlikuju dva tipa polisemije. Prvi je *lafz muštarak*, što podrazumijeva leksičku jedinicu s različitim semantičkim realizacijama.² To bi odgovaralo pojmu leksičke polisemije u savremenoj lingvistici, koja poliseme posmatra kao leksičke jedinice s višeslojnim semantičkim realizacijama. Drugi je *al-šijā al-muštaraka*, koji primarno označava morfološke paradigme koje mogu nositi različita značenja.³ On odgovara konceptu gramatičke polisemije u savremenim lingvističkim istraživanjima, koja se tim terminom referiraju na polifunkcionalnost gramatičkih formi.⁴

Budući da je leksička polisemija frekventnija kategorija u jeziku, klasična arapska, ali i savremena lingvistička literatura posvećuju joj više pažnje nego gramatičkoj. Tako je izučavanje leksičke polisemije u klasičnoj arapskoj literaturi prije svega imalo praktičan cilj – otkriti semantičku slojevitost kur'anskog teksta, pri čemu su autori nastojali dijahronijski kontekstualizirati semantičke vrijednosti polisema navodeći njegove upotrebne vrijednosti u prijeislamskoj poeziji.

Na tom planu, značajan doprinos daje lingvistički orijentirana tefsirska literatura koja će biti konsultirana u ovom istraživanju, a koja obuhvata klasičnu literaturu, poput Zamahšarijevog djela *al-Kaššāfi* i Ğarnāṭijevog *al-Baḥr al-muḥīṭa*, modernija djela poput 'Allūsijevog *Rūḥ al-ma'ānija* i Šavkānijevog *Fath al-Qadīra*, te djelo *Lamasāt bayāniyya fi nuṣūṣ min al-tanzīl* Sāmarrā'ija – našeg savremenika.

Ovo istraživanje prati polisemične strukture u suri *al-Balad* i njihove adekvate koji su ponuđeni u prijevodima Kur'ana na bosanski jezik. Ono prati potencijal gramatičkih polisema na sintaksičkoj i semantičkoj ravni, te realizaciju leksičkih polisema uz pomoć koncepata metafore i metonimije. Korpus istraživanja obuhvata pet autoru dostupnih prijevoda Kur'ana na bosanski jezik u rasponu od skoro osam decenija, počevši s prvim prijevodom Kur'ana na bosanski jezik koji su sačinili Džemaludin Čaušević i Muhamed Pandža (1937. godine), preko prijevoda Besima Korkuta (1977), Enesa Karića (1995), Esada Durakovića (2004), pa sve do prijevoda Muhameda Mehanovića (2013). Istraživanje polazi od uvjerenja u lingvističku kompetenciju svih navedenih prevodilaca. Stoga cilj rada nije donositi vrijednosni sud o njihovim prevodilačkim rješenjima, nego u duhu polisemije otkrivati granice jezičkog izraza, te pri tome pratiti njihov odnos ne samo prema kur'anskom tekstu nego i prema spomenutoj literaturi iz tefsirske tradicije. A budući da za metodološko-teorijski okvir istraživanje uzima

2 'Abd al-Raḥmān bin'Abī Bakr Ġalāl al-dīn al-Suyūṭī, *al-Muḥbir fi'ulūm al-luġa wa'anwā' hā* (Bayrūt: Dār al-kutub al-'ilmiyya, 1. izdanje, 1998), str. 292.

3 Balqāsīm Bala'raġ, "Zāhira al-tawassu' fi al-ma'nā fi al-luġa al-'arabiyya: Dirāsa li namaḍiġ qur'āniyya", *Maġalla al-'ulūm al-'iġtimā'iyya wa al-'insāniyya*, 16 (2007), str. 145.

4 Christian Locatell, "Grammatical polysemy and grammaticalization in cognitive and generative perspectives: Finding common ground in intergenerational corpora of ancient languages", *Stellenbosch Papers in Linguistics*, 48 (2017), str. 240.

kognitivnu lingvistiku, pokušat će ustanoviti kognitivnu podlogu za odabir prevodilačkih rješenja.

Polisemija u kognitivnoj lingvistici

Kognitivna lingvistika (engl. *Cognitive Linguistics*) savremeni je i funkcionalni pristup koji na jezik gleda kao na dio čovjekovog šireg kognitivnog sistema. Ona u njemu prepoznaje tri vrste struktura: *semantičke* ili konceptualizacije poznate kao značenja izraza, *fonološke*, u koje spadaju glasovi, mimika i ortografske reprezentacije, te *simboličke*, koje predstavljaju vezu između prvih dvaju tipova struktura.⁵ Tako se značenje izraza u kognitivnoj lingvistici shvata kao konceptualizacija u umu interpretatora, a leksem kao simbol koji povezuje značenje s fonološkim oblikom⁶ ili provodnik značenja koji povezuje pozadinsko znanje u evoluirajuću konceptualnu reprezentaciju situacije koju prikazuje diskurs.⁷

Za razliku od formalnih pristupa jeziku, kognitivna lingvistika gramatiku ne smatra autonomnom ili nezavisnom od leksike i semantike. Za nju jezik predstavlja sadejstvo gramatike i leksike u skupovima simboličkih struktura. Otud će i razlika između leksičke i gramatičke polisemije biti nešto manje relevantna.

Polisemi su, dakle, oni leksemi čije pohranjene reprezentacije imaju više specificiranih vrijednosti, tj. leksemi čije simboličke strukture kreću iz jedne tačke fonološkog pola i povezuju je sa više tačaka na semantičkom polu. Opseg tih reprezentacija određen je samom strukturom polisema, koja se sastoji od *strukturalno stabilnog dijela* i *konceptualnih inovacija*, tj. značenjskih nijansi koje su uvjetovane kontekstom.⁸

Langacker smatra da realizacija značenja fonološke strukture podrazumijeva višestruki konceptualni supstrat koji ga podržava, oblikuje i čini koherentnim, a koji uključuje i druge elemente koji nisu određeni unutrašnjom strukturom polisema. U te elemente ubraja:

- (i) koncepcije izazvane ili stvorene kroz prethodni diskurs; (ii) uključenost u sam govorni događaj, kao dio društvene interakcije sagovornika; (iii) shvatanje fizičkog, društvenog i kulturnog konteksta; i (iv) sve oblasti znanja koje bi se mogle pokazati relevantnim. I supstratu i njegovoj kasnijoj razradi u velikoj

5 Ronald W. Langacker, *Essentials of Cognitive Grammar* (New York: Oxford University Press, 2013), str. 15. Napomena: autorski prijevod.

6 Langacker, *Essentials of Cognitive Grammar*, str. 6.

7 George Dunbar, "Towards a cognitive analysis of polysemy, ambiguity, and vagueness", *Cognitive Linguistics* 12:1 (2001), str. 11.

8 Ida Raffaelli, "Neka načela ustroja polisemnih leksema", *Filologija*, 48 (2007), str. 139.

mjeri doprinose imaginativni i interpretativni fenomeni (kao što su metafora, miješanje, fiktivnost i konstrukcija mentalnog prostora).⁹

Na interpretaciju Kur'ana, kao diskursa, i realizaciju njegovih značenja snažno utječu koncepcije stvorene kroz prethodni diskurs. Taj prethodni diskurs grana se u dvije ose. Prva je sam kur'anski diskurs, na čemu insistiraju i komentatori Kur'ana. On se ogleda u postulatu tefsirske nauke da se kur'anski ajeti prije svega imaju interpretirati kroz druge ajete. Takav prethodni diskurs u ovom će se radu uvjetno zvati *lokalnim diskursom*. Druga osa su interpretativni tekstovi iz islamske tradicije, u šta spadaju predanja iz hadisa te tefsirska literatura. Taj drugi tip diskursa zvat će se *tradicija*.

Kada su pitanju spomenuti imaginativni i interpretativni fenomeni, kognitivna lingvistika najznačajniji doprinos daje na polju izučavanja *konceptualne metafore* (engl. *conceptual metaphor*), na koju gleda kao na kognitivni mehanizam, a ne kao na stilsku figuru. Taj mehanizam podrazumijeva da se organizacijske karakteristike jedne konceptualne domene, koja se naziva *izvornom* (engl. *source domain*), projiciraju na drugu, koja je uglavnom apstraktnija od prve i koja se naziva *ciljnom domenom* (engl. *target domain*).¹⁰

Za razliku od konvencionalne, konceptualna metafora je shematična, tj. predstavlja kompleksan kognitivni mehanizam sa više konstituenata. Za ovo istraživanje posebno su značajna dva tipa konceptualnih metafora: *strukturne metafore* (engl. *structural metaphor*), koje služe za konceptualizaciju jednog visoko strukturiranog, ali jasno ocrtanog koncepta kao drugog, te *orijentacijske* (engl. *orientational metaphor*), koje proizlaze iz temeljnih prostornih i orijentacijskih odnosa i koje na osnovu tih relacija grade vrijednosni sud.¹¹

Valja napomenuti da u slične imaginativne i interpretativne fenomene spada i metonimija.¹² Metonimija, kao kognitivni mehanizam, ima prvenstveno referencijalnu funkciju, odnosno omogućava nam da koristimo jedan entitet u zamjenu za drugi, ali unutar iste kognitivne domene.¹³ Metonimija se sastoji od dvaju dijelova – *aktivne zone* (engl. *active zone*), koja bi u analogiji s metaforom odgovarala ciljnoj domeni i *pokretača* (engl. *vehicle*), koji bi odgovarao izvornoj domeni.

Imajući sve ove elemente u vidu, Langacker dolazi do zaključka da su svi leksemi polisemični, iako imaju određena centralna, tj. prototipna značenja.¹⁴ Na tom tragu su i Lakoffova zapažanja o ustrojstvu leksema po sistemu radijalnih

9 Langacker, *Essentials of Cognitive Grammar*, str. 42.

10 Vidi: George Lakoff i Mark Johnson, *Metaphors we live by* (London: The University of Chicago Press, 2003).

11 Lakoff i Johnson, *Metaphors we live by*.

12 Raffaelli, "Neka načela ustroja polisemnih leksema", str. 136.

13 Lakoff i Johnson, *Metaphors we live by*, str. 37.

14 Langacker, *Essentials of Cognitive Grammar*, str. 37.

kategorija koji podrazumijeva širenje od prototipnog ili najreprezentativnijeg predstavnika oko kojega se, po principu rodbinske sličnosti, organiziraju ostale značenjske nijanse i udaljavaju prema periferiji.¹⁵ Radikalnije od Langackerovog jeste stajalište koje zauzimaju autori iz oblasti računarske lingvistike, za koje je semantička struktura leksema isključivo kontekstualno uvjetovana pojava.¹⁶

Najznačajniji doprinos razumijevanju odnosa između enciklopedijskog znanja o leksemu i njegovog rječničkog unosa daje Charles J. Fillmore svojom *semantikom okvira* (engl. *frame semantics*), prema kojoj se značenje riječi ne može razumjeti bez pristupa svim neophodnim znanjima koja se na nju odnose.¹⁷

On tako uvodi koncept *semantičkog okvira* kao male apstraktne scene ili situacije koja je neophodna za razumijevanje svojstava semantičke strukture riječi. To razrađuje na primjeru okvira ili kognitivne scene koncepta TRGOVINA, čiji okvir podrazumijeva osobu koja želi razmijeniti novac za robu (KUPAC), osobu koja želi razmijeniti robu za novac (PRODAVAČ), robu koju prodavač posjeduje i novac koji kupac posjeduje. Tako npr. leksem KUPITI aktivira ili evocira okvir semantičkog znanja koji se odnosi na ovaj specifični koncept. Ista kognitivna scena uključuje i glagol PRODATI, s tim da se u prvom slučaju fokus stavlja na akciju kupca prema robi, a u drugom na akciju prodavača. U slučaju glagola PLATITI, fokus je na kupcu i njegovoj akciji naspram novca, i sl.¹⁸

Ukratko, okvir se profilira kao strukturiran način na koji je scena prezentirana. Na tom slijedu, polisemi bi bili oni leksemi koji imaju sposobnost evocirati različite semantičke okvire. Ovaj rad će, zbog prostorne ograničenosti, analizirati upravo samo one lekseme u korpusu koji evociraju različite okvire, tj. čija je polisemija uočljiva i nezavisno od konteksta.

15 Vidi: George Lakoff, *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind* (Chicago: Chicago University Press, 1987).

16 Vidi: James Pustejovsky i Branimir Boguraev, *Lexical Semantics – The Problem of Polysemy* (Oxford: Clarendon Press, 1996). Ipak, jasno je da bi u slučaju takvog razučivanja jezik teško opstao kao koherentan sistem. Iako se svaka upotreba fonološke strukture ostvaruje u novom kontekstu, njeno osnovno leksičko značenje podrazumijeva minimum semantičkih i deskriptivnih crta koje je određuju. Taj minimum Langacker naziva *rječničkim unosom* (engl. *dictionary entry*). Obrazlaže ga primjerom imenice BIK, čiji bi se rječnički unos imao razumjeti u kontekstu komponentijalne analize i sastojao od sljedećih crta (MUŽJAK), (ODRASTAO) i (GOVEDO). Vidi: Langacker, *Essentials of Cognitive Grammar*, str. 38.

Rječnički unos je realizacija koja postoji nezavisno od kontekstualne upotrebe. Njena konceptualizacija u konkretnoj govornoj situaciji podrazumijeva aktivizaciju svih neophodnih znanja o tom fenomenu. Tako su ta znanja u konkretnoj govornoj situaciji daleko složenija i više liče na enciklopedijski članak nego na prosti rječnički unos.

17 Vidi: Charles J. Fillmore, "Frame Semantics", *Linguistics in the Morning Calm*, Linguistic Society of Korea (ur.) (Seoul: Hanshin Publishing Company, 1982), str. 111-137.

18 Fillmore, "Frame Semantics", str. 116. Naravno, semantički okviri, kao i sistem radijalnih kategorija kontekstualno su uvjetovani. Tako npr. možemo zamisliti historijski i kulturni kontekst u kojem okvir TRGOVINA ne podrazumijeva shematsku sliku ROBA ZA NOVAC, nego ROBA ZA ROBU. A otud bi i ideacijske uloge KUPCA i PRODAVAČA bile izjednačene. Isto važi i za prototipna značenja leksema.

Analiza polisemije u suri *al-Balad*

Ovo poglavlje rada predstavlja analizu polisemičnih struktura u kur'anskoj suri *al-Balad*. Kao što je naznačeno, bit će analizirani samo oni leksemi čiji je rječnički unos polisemičan, te se zbog toga ne analiziraju svi ajeti navedene sure, nego samo oni koji sadrže lekseme s polisemičnim okvirom.

Interpretacija simboličkih struktura, tj. veza između fonoloških i semantičkih temeljit će se, pored pet prijevoda Kur'ana, i na ranije navedenoj tefsirskoj literaturi. Prilikom analize bit će navedeni ajeti na arapskom jeziku, a potom i pet bosanskih prijevoda prema abecednom redu.

Polisem *lā*: prvi ajet

لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ

Čaušević – Pandža: *Držim za svjedoka ovaj grad*

Duraković: *Gradom ovim zaklinjem Se –*

Karić: *Tako Mi grada ovoga –*

Korkut: *Kunem se gradom ovim,*

Mehanović: *Ne! Kunem se gradom ovim.*

Polisemična struktura u prvom ajetu jeste partikula *lā* na njegovom samom početku. Iako bi gramatička inercija nalagala da se prvi ajet prevede: ‘Ne kunem se gradom ovim’, budući da je prototipno značenje partikule *lā* negacija imperfekta, komentatori Kur'ana uglavnom su stava da to ovdje nije njena funkcija. Zanimljivo je da se glagol *aqsama* (kleti se) u imperfektu u singularu prvog lica u Kur'anu javlja isključivo sa tom partikulom,¹⁹ a u drugim licima bez nje.²⁰ Drugim riječima, partikula *lā* javlja se samo onda kada se Bog kune. Isto tako ona se pojavljuje i u zakletvama realiziranim kroz zakletvene partikule.²¹ Komentatori Kur'ana zapažaju slojevitost gramatičku polisemiju te partikule te se ona konceptualizirao:

Koroborativna partikula (ar. *lā al-zā'ida*),²² koja se u Kur'anu na još nekoliko mjesta koristi ispred imperfekta u tom značenju.²³

Niječna partikula u specifičnom obliku elipse sa značenjem “nije ni potrebno da se kunem” s obzirom na očiglednost tvrdnje.²⁴

19 Uporodi: Kur'an, 56: 75; 69: 38; 71: 40; 75: 1-2, 84: 16.

20 Uporodi: Kur'an, 30: 55.

21 Uporodi: Kur'an, 4: 65.

22 Muḥammad bin 'Alī bin Muḥammad bin 'Abd 'Allāh al-Šawkānī, *Fath al-qadīr al-ġāmī bayn fannay al-rivāya wa al-dirāya min 'ilm al-tafsīr* (Bayrūt: Dār al-ma'rifa, 4. izdanje, 2007), str. 1557.

23 Uporodi: Kur'an, 7: 12; 57: 29.

24 Fāḍil Šālīḥ al-Sāmarrā'i, *Lamasāt bayāniyya fī nuṣūṣ min al-tanzīl* ('Ammān: Dār 'Ammār, 3. izdanje, 2003), str. 203.

Nezavisna rečenica koja predstavlja odgovor na neku tvrdnju iz društvenog konteksta,²⁵ budući da je Kur'an u interakciji s kontekstom u kojem je objavljen. Od pet analiziranih prijevoda, jedino je Mehanović tako konceptualizira. Ostali prevodioci je tretiraju kao koroborativ.

Uvodna rečenična partikula (ar. *lām al-ʿibtidāʿ*) s koroborativnim značenjem. Naime, Šawkānī navodi varijantu prema kojoj fonološka struktura glasi *laʿuqsimu*, tj. bez dugog vokala u čestici *lā* i spojeno s glagolom.²⁶ Kur'anska ortografija dopušta i takvo čitanje, iako ono ne spada u deset kanoniziranih (ar. *mutawātir*) kiraeta.²⁷

Niječna partikula u svom prototipnom značenju, budući da Ğarnāṭī navodi još jednu mogućnost: 'Ne kunem se ovim gradom sve dok si ti u njemu ugrožen.'²⁸ Takva konceptualizacija uvjetuje još dva odstupanja semantičkih struktura od prototipne interpretativne matrice. Prvo je izazvano gramatičkom polisemijom veznika *wa* na početku drugog ajeta. On se u ovakvoj interpretaciji konceptualizira kao subordinator koji uvodi rečenicu stanja s adverbijalnim značenjem. Drugo je izazvano polisemijom imenice *hill* u drugom ajetu, o čemu će se detaljnije govoriti u analizi tog ajeta.

Sve navedene konceptualizacije naših prevodilaca, uz izvjesna nijansiranja, drže se prototipne interpretativne matrice. Takvo opredjeljenje, shodno Langackerovim parametrima, dolazi kao rezultat koncepcije stvorene kroz lokalni diksurs. Naime, Kur'an se na drugom mjestu eksplicitno kune gradom: Tako mi smokve i masline, *i Sinajske gore, i grada ovog, bezbjednog.*²⁹ Također, ono je podržano i tradicijom, budući da konsultirana tefsirska literatura navodi afirmativno značenje kao prototipno.

Polisemi *wa* i *hill*: drugi ajet

وَأَنْتَ جِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ

Čaušević – Pandža: *u kojem si ti onaj kome je dozvoljeno ono što nije drugima,*

Duraković: *A tebi će u gradu ovome biti dopušteno sve –*

Karić: *a u gradu ovome tebi će biti dopušteno sve –*

25 'Abū al-Qāsim Ğar 'Allāh Maḥmūd bin 'Umar al-Zamahšarī al-Hawārizmī, *al-Kaššāf 'an ḥaqā'iq al-tanzīl wa 'ujūn al-ʿaḳāwīl fi wuḡūb al-ta'wīl* (al-Qāhira: Maktaba Miṣr, tom IV, 1. izdanje, 2010), str. 562.

26 al-Šawkānī, *Fath al-qadir...*, str. 1557.

27 Treba imati u vidu da je jedan od zagovornika tog nekanoniziranog ili neautentičnog (ar. *šād*) čitanja bio i al-Ḥasan Baṣrī, inače značajan autoritet u oblasti teologije i među gnosticima. Takva kategorizacija podrazumijevala je da ti kiraeti nisu validni u islamskim obredima. No, neautentičnost kiraeta, pod uvjetom da ne odstupaju od kur'anske ortografije, nije podrazumijevala i njihovu apokrifnost i nerelevantnost u drugim disciplinama, npr. fikhu. Sama činjenica da su takvi kiraeti postojali govori da su klasici itekako bili otvoreni za različite interpretacije.

28 Muḥammad bin Yūsuf 'Abu Ḥayyān al-ʿAndalusī al-Ğarnāṭī, *al-Baḥr al-muḥīṭ fi tafsīr al-Qur'ān* (Bayrūt: Dār al-fikr, tom X, 1. izdanje, 2010), str. 479.

29 Kur'an, 95: 1-3.

Korkut: *a tebi će biti dopušteno sve u gradu ovome,*
 Mehanović: *a ti si u ovom gradu oslobođen ograničenja,*

Drugi ajet počinje gramatičkim polisemom *wa*, za koji je već navedeno da može imati funkciju subordinatora koji uvodi rečenicu stanja. No, četiri analizirana prijevoda *wa* konceptualiziraju kao koordinator i drugi ajet prevode kao nezavisnu rečenicu. Čaušević i Pandža taj polisem interpretiraju kao subordinator koji uvodi atributsku rečenicu, što je mogućnost koju navode i klasični tefsiri.³⁰

Imenica *hill* u sklopu predikata imenske rečenice ima kompleksne semantičke realizacije, za koje je Sāmarrāī, konsultirajući djela iz klasičnog tefsira, utvrdio da se mogu dovesti u vezu sa sljedećim morfološkim paradigmama:

Particip aktivni glagola *halla – yaḥullu* s dodatnom opozicijom u imperfektu *yaḥillu* (doći, boraviti, nastaniti se), što bi impliciralo ovakvu realizaciju semantičke strukture: ‘A ti boraviš u ovom gradu.’

Particip pasivni desete vrste glagola *halla – yaḥillu* (biti dozvoljen, legalan). Tako bi oblik *mustaḥall* imao značenje ‘onaj čiji je život ugrožen, onaj koji je nesiguran’. U tom slučaju semantička struktura realizirala bi se ovako: ‘A tvoj je život ugrožen u ovom gradu.’

Imenica *halāl* (onaj kome je dopušteno da se ne pridržava hadžskih i drugih ograničenja u Meki). Semantička realizacija u tom slučaju bila bi: ‘A tebi je sve dopušteno u ovom gradu.’

Atribut iz istog trokonsonantskog korijena u značenju ‘čist, nepomiješan’, što bi rezultiralo ovakvom semantičkom realizacijom: ‘A ti nemaš ništa s onim što se čini u ovom gradu.’³¹

Ovdje valja primijetiti da su i fonološke, a ne samo semantičke, strukture kompleksne, budući da dva glagola te imenica i atribut imaju isti trokonsonantski korijen. Drugim riječima, ne postoji jedan, nego četiri stabilna dijela polisema. Iz toga proizlaze različite mogućnosti konceptualizacije.

Svih pet prevodilaca, uz niz konceptualnih nijansi, opredjeljuje se za treće rješenje u prijevodu polisema *hill*, s tim da Mehanović i Čaušević – Pandža u toj rečenici koriste prezent, a preostala trojica futur, što je rezultat trećeg polisemičnog elementa u ovom ajetu – nultog polisema, tj. izostanka kopule ili prezenta glagola biti u imenskoj rečenici. To je inače karakteristika imenske rečenice u arapskom jeziku. Gramatička inercija nalaže da se ona prevodi u sadašnjem vremenu jer je prototipno značenje tog nultog polisema prezent. No, u Kur'anu, i arapskom jeziku općenito, mogu se naći primjeri gdje takve imenske rečenice označavaju futur.³²

30 al-Ġarnāṭī, *al-Baḥr al-muḥīṭ*..., str. 479.

31 al-Sāmarrāī, *Lamasāt bayāniyya*..., str. 243-246.

32 Uporedi: Kur'an, 39: 30.

Dakle, s obzirom na sve mogućnosti kombiniranja polisema *ħill* s polisemičnim partikulama *lā*, *wa* i spomenutim nultim polisemom, postoje desetine simboličkih struktura ovog ajeta, od kojih naši prevodioci biraju nekoliko varijanti.

Na takva opredjeljenja prevodilaca ponovo su utjecale koncepcije stvorene kroz prethodni diskurs, i to ne direktno kroz kur'anski tekst, nego kroz tradiciju, tj. tefsirska djela koja u komentaru ajeta navode predanja iz tradicije koja govore o tome da se on, iako je objavljen u ranoj mekanskoj fazi islama, odnosi na oslobođenje Meke, kada će Poslanik, a. s., biti oslobođen ograničenja u tom gradu.³³

Polisem *mā*: treći ajet

وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدٌ

Čaušević – Pandža: *i oca, a i ono što je on rodio.*

Duraković: *I ocem i onim koga porodio je:*

Karić: *i roditelja i onoga koga je rodio –*

Korkut: *i roditeljem i onim koga je rodio,*

Mehanović: *i roditeljem i onim koga je rodio,*

Treći ajet sadrži jedan oblik gramatičke polisemije. Mufessiri navode da bi se relativna partikula *mā* mogla interpretirati i kao niječna. U tom slučaju značenje ajeta bilo bi: 'i roditeljem i onim ko je bez potomstva'. Doduše, oni se ograđuju i kažu da je to manje vjerovatno značenje, budući da podrazumijeva elidiranje relativne zamjenice *ʿalladī*, što je basranska gramatička škola smatrala nedopustivim.³⁴ Drugim riječima, to je krajnje periferno značenje.³⁵ Svih pet prevodilaca tu partikulu interpretira kao relativnu, što je njeno prototipno značenje i u tefsirskim djelima.

Polisem *kabad*: četvrti ajet

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ

33 Usporedi: 'Abu al-Faḍl Šihab al-Dīn al-Sayyid Maḥmūd al-'Allūsī al-Baġdādī, *Rūḥ al-mā'ānī fī tafsīr al-Qur'ān al-karīm wa al-sab' al-matānī* (Bayrūt: Dār al-kutub al-'ilmīyya, tom XV, 1. izdanje, 1994), str. 350.

34 Vidi: al-Baġdādī, *Rūḥ al-mā'ānī...*, str. 351 i al-Šawkānī, *Faṭḥ al-qadīr...*, str. 1623.

35 Zanimljivo je da je sistem citiranja u klasičnoj tefsirskoj literaturi za takva periferna značenja uglavnom koristio izraz *qīla* (neki kažu), dok se za prototipna ili njima bliža značenja navodilo ime autora koji ih zastupaju.

Čaušević – Pandža: *Doista, mi smo čovjeka stvorili da snosi terete.*
 Duraković: *Mi smo zaista stvorili čovjeka da se upinje;*
 Karić: *Mi smo čovjeka zbilja stvorili da se trudi!*
 Korkut: *Mi čovjeka stvaramo da se trudi.*
 Mehanović: *čovjeka smo stvorili da je u naporu.*

Etimologija leksema *kabad* veže se za *kabid* (ar. jetra). *Kabad* je izvorno označavao bol u jetri ili njeno oboljenje.³⁶ Kasnije je ta semantička struktura metonimijskim postupkom dio za cjelinu transponirana u bol u cijelom tijelu, budući da je jetra u takvoj konceptualizaciji pokretač, a tijelo aktivna zona. Daljim postupkom kategorizacije po principu sličnosti bol je transponirana u tegobu i napor.³⁷ Ovo je jedini primjer upotrebe ovog leksema u Kur'anu.

Čaušević – Pandža, Duraković i Mehanović biraju leksička rješenja koja gravitiraju oko te semantičke strukture (*tereti, upinjanje i napor*), a Karić i Korkut vrijednosno pozitivniji izraz *trud*, iako Sāmarrā'ī navodi, pozivajući se na klasične arapske rječnike, da imenica *kabad* može značiti i snagu ili izdrživost.³⁸ Ovakvo opredjeljenje prevodilaca dolazi kao rezultat konceptualizacija izazvanih lokalnim diskursom, tj. unutrašnjom semantičkom kohezijom teksta ove sure.

Naime, leksem *kabad* je lajtmotiv ili konceptualna osa oko koje gravitira niz semantičkih reprezentacija, od kojih su mnoge karakteristične samo za ovu suru, a koje učestvuju u gradnji atmosfere tegobe, truda i napora, što primjećuju i mufessiri.³⁹ Shodno semantici okvira, *kabad* je superordinirani semantički okvir čija će neophodna znanja i shematska slika biti razrađeni u narednim ajetima.

Polisem 'ahlaka: šesti ajet

يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَا لَا لُبًّا

Čaušević – Pandža: *Čovjek će reći: "Ja sam potrošio i uništio veliki imetak."*
 Duraković: *Reći će: "Protraćio sam blago što nebrojeno je!"*
 Karić: *On govori: "Utrošio sam blago nebrojeno!"*
 Korkut: *"Utrošio sam blago nebrojeno!" – reći će.*
 Mehanović: *"Utrošio sam imetak nagomilani!"; govori.*

Predmet analize u šestom ajetu jeste glagol 'ahlaka (potrošiti, protraćiti). Ovo je jedini primjer u Kur'anu u kojem se glagol 'ahlaka koristi s komplementom *māl*

36 al-Rāḡib al-'Iṣfāhānī, *Mufradāt 'alfāz al-Qur'ān* (Dimašq: Dār al-qalam, Bayrūt: al-Dār al-sāmiyya, 1. izdanje, 1997), str. 695.

37 Jetra i u bosanskom ima vrlo potentnu upotrebu. Usp. crna žuč / sevдах / karasevдах. Njena je upotreba obično proistekla iz humoralne doktrine ili prednaučnih medicinskih spoznaja.

38 al-Sāmarrā'ī, *Lamasāt bayāniyya...*, str. 254.

39 al-Sāmarrā'ī, *Lamasāt bayāniyya...*, str. 257-260.

(imovina). Na drugim mjestima javlja se u kolokaciji s komplementom *qarya* (naselje) ili *qawm* (narod) u značenju 'uništiti'.⁴⁰ Kur'an na drugim mjestima za trošenje imovine, bilo ono sukladno islamskim vrijednostima ili ne, koristi glagol 'anfaqa.⁴¹ Takva specifična upotreba ovog polisema, čiji semantički okvir evocira negativne slike, jeste u funkciji mapiranja superordiniranog okvira *kabad*. Tu negativnu konotaciju Duraković prevodi kao 'protračiti', dok ostali prevodioci operiraju s glagolom 'utrošiti'. Također, prevodioci glagol *yaqūl* (reći) u projicirajućoj klauzi prevode u prezentu i futuru, što je posljedica polifunkcionalnog karaktera imperfekta u arapskom jeziku.

Polisemi *nağdayn*, 'iqtaḥama i 'aqaba: deseti i jedanaesti ajet

وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ. فَلَا أَفْئَمَ الْعُقَيْبَةِ

Čaušević – Pandža: *Zar mu nijesmo jasno pokazali dva puta (dobru i zlu)? Ali, čovjek ovu tešku uzbrdicu ne može preći.*

Duraković: *I uputili ga na dva puta vrletna. Ali nije uspio uspon prevaliti.*

Karić: *i nadahnuli ga da dobro i zlo znade! I zašto čovjek nije na blagodatima zahvalan? –*

Korkut: *i dobro i zlo mu objasnili? Pa, zašto on na blagodatima zahvalan bio nije? –*

Mehanović: *i na dva puta uspinjuća mu ukazali? Pa zašto nije savladao uspon?*

Polisemične strukture u desetom i jedanaestom ajetu jesu *nağdayn* (dva vrletna puta), 'iqtaḥama (prevaliti) i 'aqaba (uspon, prepreka). Smatram da ova dva ajeta treba zajedno analizirati, iz razloga što su njihove konceptualizacije međusobno uvjetovane.

Ovo je jedini primjer upotrebe leksema *nağd* u Kur'anu. Dijahronijsko traganje za strukturalno stabilnim dijelom ovog leksema vodi do dviju semantičkih struktura: 'visoravan' i 'dojka'. Vjerovatno je postupkom kategorizacije na osnovu fizičke sličnosti iz prve proizašla druga. Kasnijim metonimijskim transponiranjem cjeline za dio, izraz je poprimio značenje 'planinski ili vrletan put'.⁴² Doduše, Šawkānī ostavlja otvorenom i mogućnost postojanja semantičke strukture: 'I uputili ga na dvije dojke.' On to povezuje sa semantičkim okvirom rođenja iz trećeg ajeta, primjećujući da su majčine dojke za dijete put u život.⁴³ Ovdje bih dodao da se i osmi i deveti ajet (*Zar mu nismo dali oka dva, i jezik i usne dvije*) mogu konceptualizirati kao dio okvira rođenja, što dodatno osnažuje mogućnost ovakve

40 Kur'an, 18: 59.

41 Kur'an, 2: 264-265.

42 al-Sāmarrā'i, *Lamasāt bayāniyya...*, str. 263.

43 al-Šawkānī, *Fath al-qadīr...*, str. 1624.

interpretacije. Dakle, u ovakvoj konceptualizaciji upotreba polisema *nağdayn* rezultira novom interpretativnom matricom. Drugim riječima, opredjeljenje za jedan semantički okvir bitno utječe i na konceptualizaciju leksema i njihovih međuodnosa. I ovaj je leksem subordiniran širem okviru *kabad*. Tako Sāmarrā' i zapaža da je *nağd* fizički zahtjevniji i teži od drugih kur'anskih izraza za put (*širāt, tariq, sabīl*).⁴⁴

Dijahronijsko sužavanje polisema *'iqtaḥama* vodi ka semantičkim reprezentacijama: 'baciti se na nešto bez oklijevanja'⁴⁵ i 'ući negdje ili preći nekuda uz dosta napora i muke'.⁴⁶ Leksem *'aqaba* također ima dvije reprezentacije: 'neprohodan i nepristupačan put' i 'veliko brdo koje je popriječilo put'.⁴⁷ Ovo je jedini primjer upotrebe tog leksema u Kur'anu. Dakle, i jedan i drugi leksem podrazumijevaju napor i teret i spadaju u neophodna znanja superordiniranog semantičkog okvira *kabad*. Zanimljivo je da se leksem *'aqaba* i na fonetskom planu javlja kao prepreka. Naime, *'aqaba* se ispriječila pred zvukovnu temu u 8, 9. i 10. ajetu, tj. rimu izraženu morfemom koji označava akuzativ duala *ayn*.

Također, partikula *lā* na početku jedanaestog ajeta gramatički je polisem. Naime, glagol *'iqtaḥama* upotrijebljen je u formi perfekta, a partikula *lā* u arapskom jeziku prvenstveno se koristi za negaciju imperfekta i nešto rjeđe futura. Uz perfekt se u pravilu koristi samo onda kada se njome negira više paralelnih radnji⁴⁸ ili u optativnom značenju. No, komentatori Kur'ana ostavljaju otvorenom mogućnost da *lā* ovdje negira perfekt budući da ona implicitno negira više radnji.⁴⁹ Naime, oni izraz *'iqtaḥama al-'aqaba* (savladati uspon ili prepreku) interpretiraju kao metaforu, u kojoj je savladati uspon izvorna domena, a ciljna domena je pojašnjena u 13. i 14. ajetu, u kojima sam Kur'an nudi komentar metaforičnog izraza *'iqtaḥama al-'aqaba*, a koji navode dva procesa realizirana kroz imenske fraze. Ovdje valja napomenuti i da se te imenske fraze *fakku raqabatin* (osloboditi roba) i *'it'āmun fi yawm dī masğaba* (nahraniiti u danima kada hara glad) prema tri kanonizirana kiraeta čitaju kao glagolske fraze, tj. *fakka raqabaten* i *'at'āma fi yawm dī masğaba*,⁵⁰ pri čemu su i upravni članovi tih glagolskih fraza u trećem licu jednine perfekta kao i *'iqtaḥama*, čime bi bio zadovoljen formalni gramatički kriterij negacije perfekta pomoću partikule *lā*. Takva modalnost glagolskih vremena imanentna je i drugim sakralnim tekstovima.⁵¹ Shodno takvom čitanju,

44 al-Sāmarrā'ī, *Lamasāt bayāniyya*..., str. 264.

45 al-Šawkānī, *Fath al-qadīr*..., str. 1624.

46 al-Sāmarrā'ī, *Lamasāt bayāniyya*..., str. 264.

47 al-Sāmarrā'ī, *Lamasāt bayāniyya*..., str. 264.

48 Usporedi: Kur'an, 75: 31.

49 al-Sāmarrā'ī, *Lamasāt bayāniyya*..., str. 267.

50 al-Garnāṭī, *al-Baḥr al-muḥīt*..., str. 483.

51 Usporedi: Locatell, "Grammatical polysemy...", str. 245.

ti bi se ajeti imali konceptualizirati ovako: 'Niti je roba oslobodio niti u gladnim danima nahranio...'

I takva mogućnost čitanja ukazuje na kompleksnost polisemije u kur'anskom tekstu u kojem ni fonološke strukture nisu stabilne. S druge strane, mogućnost interpretacije *lā* kao optativne partikule djeluje gotovo zastrašujuće – Kur'an proklinje čovjeka da ne savlada uspon. No, ni ta se mogućnost ne može isključiti iz dvaju razloga. Prvo, kletva nije strana Kur'anu.⁵² Drugo, ona atmosferu koju evocira superordinirani okvir *kabad* dovodi do vrhunca. Mufessiri navode mogućnost i da partikula *lā* ovdje negira futur, tj. da je oblik perfekta *'iqtaḥama* ovdje upotrijebljen u značenju futura,⁵³ što je čest postupak u Kur'anu.⁵⁴

Kada je u pitanju prijevod 10. i 11. ajeta, prevodioci se dijele u tri kategorije. U prvoj su Duraković i Mehanović, koji su se odlučili leksema *nağdayn*, *'iqtaḥama* i *'aqaba* prevesti doslovno – u planinarskom registru. Čitatelj je zadužen za interpretaciju, tj. simboličke strukture. On te strukture može i ne mora shvatiti kao izvornu domenu strukturne konceptualne metafore ŽIVOT JE PUTOVANJE, a čiji su konstituenti *nağdayn*, *'iqtaḥama* i *'aqaba*. Istovremeno, ta strukturna metafora u sebi sadrži i orijentacijsku GORE/NAPRIJED JE DOBRO, prema kojoj je uspon jednako uspjeh. Zanimljivo je preklapanje morfogeneze i ideogeneze dvaju leksema u bosanskom jeziku.

Ta metafora najpotpunije je realizirana kod Durakovića, koji pored tri spomenuta konstituenta, uključuje i četvrti, iz četvrtog ajeta, koji prevodi: *Mi smo zaista stvorili čovjeka da se upinje*. Konceptualizacija *upinje* sjajno figurira u atmosferi *kabada*. Upinjanje, za razliku od uspinjanja, podrazumijeva izvjesnu materijalnu, ali i skoro ontološku intranzitivnost akcije koja graniči s uzaludnošću.

Nasuprot tome, Karić i Korkut, koji se mogu svrstati u drugu kategoriju, interpretiraju ne samo fonološke već i simboličke strukture. Oni nude samo ciljnu domenu metafore – dobro i zlo, zahvalnost. Smatram da takvo opredjeljenje nije samo odraz njihove konceptualizacije nego i da dolazi pod utjecajem tradicije. Naime, tefsirska djela navode brojne predaje iz tradicije koje te fonološke strukture interpretiraju u ovom svjetlu.⁵⁵ U trećoj kategoriji je prijevod Čauševića i Pandže, koji pomoću zagrada prenosi obje domene.

Svaka interpretacija dolazi i pod utjecajem društvenog i kulturnog konteksta. S obzirom na interpretativnu otvorenost metafore, prevodilac, koji je u izvjesnoj mjeri istovremeno i interpretator, tj. mufessir, u obzir uzima i kognitivni kapacitet čitaoca u ciljanom, a ne izvornom kulturnom kontekstu. Stoga je izbor ciljne, a

52 Uporedi: Kur'an, 80: 17.

53 al-Sāmarrā'ī, *Lamasāt bayāniyya...*, str. 267.

54 Uporedi: Kur'an, 78: 18-21.

55 al-Ḥawārizmī, *al-Kaššāf...*, str. 648.

ne izvorne domene sasvim razlošan. Zapravo ciljna domena predstavlja konačnu Autorovu intenciju, zbog čega se nameće kao preča.

S druge strane, konceptualizacije Durakovića i Mehanovića doprinose leksičko-semantičkoj koheziji teksta, čiji je centralni motiv atmosfera *kabada*.⁵⁶ U obzir treba uzeti i fizički i geografski kontekst arapske planine. Tako je za Bosanca, u sistemu radijalnih kategorija, koje su uvjetovane društvenim i kulturnim kontekstom, prototip planine drugačiji od onog arapskog, koji podrazumijeva odsustvo vegetacije i pustoš. Ona se nesavladavanjem uspona transponira u duhovnu pustoš.

Polisemi *maymana* i *maš'ama*: osamnaesti i devetnaesti ajet

وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ. وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا هُمْ أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ

Čaušević – Pandža: *eto, ovi su drugovi sreće i desnice, dok su oni koji ne vjeruju u naše ajete drugovi nesreće i lijevice,*

Duraković: *To su oni koji će biti na desnoj strani, a oni što u dokaze Naše ne vjeruju – oni će biti na lijevoj strani,*

Karić: *Takvi će biti sretnici! A oni koji ne vjeruju u Znake Naše, oni će biti nesretnici,*

Korkut: *oni će biti – sretnici! A oni koji ne vjeruju u dokaze Naše, oni će biti – nesretnici,*

Mehanović: *oni će biti – oni s desne strane! A oni koji ne vjeruju u ajete i dokaze Naše, oni će biti – oni s lijeve strane,*

Polisemične strukture u ovim ajetima jesu *maymana* (desna strana) i *maš'ama* (lijeva strana). U zagradama su navedene vrijednosti primarnih rječničkih unosa. No, iz prijevoda je jasno da su i ovdje upotrijebljene orijentacijske metafore DESNO JE DOBRO, a LIJEVO JE LOŠE. Osim toga, ova dva ajeta sadrže i širu

56 Još nekoliko fonoloških struktura u ovoj suri snažno mapira shematsku sliku subordiniranog semantičkog okvira *kabad*: *yawm dī maš'aba* (vrijeme kada hara glad). Izraz *maš'aba* je izvedenica iz imenice *sağab*, koja označava istovremenu glad, žeđ i iznurenost. Nije upotrebljavana u drugim kur'anskim ajetima. Vidi: al-'Işfāhānī, *Mufradāt 'alfāz al-Qur'ān*, str. 416. Ovdje postoji još jedna mogućnost čitanja: 'Aw 'it'ām fi yawm dā maš'aba. Vidi: al-Ġarnāṭī, *al-Baḥr al-muḥīṭ...*, str. 483. Takvo čitanje podrazumijeva značajne sintaksičke i semantičke promjene. U slučaju prvog, tj. kanoniziranog čitanja, izraz *dī maš'aba* modificira imenicu *yawm*. Drugim riječima, to podrazumijeva kolektivnu glad, što naši prevodici prevode kao 'kad glad hara' ili 'gladni dani'. U slučaju drugog čitanja, koje nije kanonizirano i koje je zagovarao Ḥasan al-Baṣrī, *dā maš'aba* je komplement upravnog člana *iṭ'ām*, tj. antecedent frazama *yatīm dā maqraba* i *miskīn dā matraba*. Tako bi značenje, prema al-Baṣrīju, bilo: 'ili nahraniti jednog dana izgladnjelog'. To, dakle, podrazumijeva jednu gladnu osobu i nosi nešto vedriju atmosferu od one u kanoniziranom čitanju, koja podrazumijeva kolektivnu glad, u kojoj čovjek nema hrane ni za sebe, a kamoli da nahrani druge. Tako ovo prvo čitanje pred čovjeka postavlja teži zadatak i bremenitije je *kabadom*.

yatīm dā maqraba (siročić rođa bliska)

miskīn dā matraba (ubogi nevoljnik)

nār mušada (vatra zasvođena)

konceptualnu orijentacijsku metaforu DESNO/DOBRO JESTE NASUPROT LIJEVOM/LOŠEM. Ta metafora nije karakteristična samo za kur'anski kontekst. Slično se konceptualizira i u engleskom jeziku u leksemima *right* ili *righteous*. Njeni elementi mogu se pronaći i u političkom diskursu u konceptima *ljeвица* i *desnica*, koji podrazumijevaju da su *desne* političke opcije uglavnom konzervativnije i da se zalažu za tradicionalne vrijednosti. U bosanskom se jeziku odnos prema desnoj i lijevoj strani iskazuje i u frazeološkom sloju, npr. *ustati na lijevu nogu*. Također, njena inercija je toliko jaka da je prisutna i u kolokvijalnom arapskom govoru. Tako se npr. za moralnu djevojku kaže da je *bint al-yamīn*, dok se za poročnu kaže *bint al-šimāl*.

Zanimljivo je da se prevodioci i ovdje dijele u tri iste kategorije. Duraković i Mehanović prevode samo izvornu domenu, Korkut i Karić ciljnu, a Čaušević i Pandža obje. Jednako kao i u desetom i jedanaestom ajetu samo prva kategorija prevodilaca uspijeva u potpunosti prenijeti metaforu, što se može smatrati opravdanim odabirom, budući da ova orijentacijska metafora nije uvjetovana specifičnim arapskim ili kur'anskim kontekstom. S druge strane, ovog puta binarna opozicija *sretnici – nesretnici* upečatljivije gradi shematsku sliku semantičkog okvira *kabad*.

Također, Čaušević i Pandža imenske rečenice prevode u prezentu, a preostali prevodioci u futuru, što je ponovo izazvano ranije pojašnjenim nultim polisemom. I ta prototipna interpretacija izazvana je lokalnim diskursom, tj. posljednjim ajetom, u kojem stoji: *Oni će biti vatrom zasvođeni*. Iako i ta imenska rečenica sadrži nulti polisem, konceptualizacija vatre u mentalnom prostoru interpretatora veže se za futur, tj. budući svijet.

Zaključak

Devedeseta kur'anska sura – *al-Balad* – odlikuje se karakterističnom leksikom koja obiluje gramatičkim i leksičkim polisemima. Gramatički polisemi analizirani su s obzirom na potencijal koji nude na sintaksičkoj i semantičkoj ravni, a leksički uz pomoć koncepta metafore i metonimije. Najznačajnije gramatičke polisemične strukture jesu partikule *lā* i *wa*, te nulti polisem glagolskog vremena, koji se prožima kroz cijelu suru, a čije semantičke realizacije mogu biti konceptualizirane kao prezent i futur. Leksička polisemija ove sure ogleda se u leksemima *hill*, *kabad*, *'ablaka*, *nağdayn*, *'iqtaḥama*, *'aqaba*, *maymana* i *maš'ama*, od kojih se posljednjih pet realiziraju kao orijentacijske i strukturne konceptualne metafore.

Ovo istraživanje pokazuje da je glavna kognitivna implikacija upotrebe tih polisema njihova međusobna zavisnost i sadejstvo koje rezultira nizom

kompleksnih simboličkih struktura, tj. interpretativnih matrica. Naši prevodioci te poliseme konceptualiziraju na različite načine, koji uglavnom ne napuštaju prototipnu interpretativnu matricu ustanovljenu kroz tradiciju, koja kao tip prethodnog diskursa utiče na realizaciju značenja. Pored tradicije, konceptualizacije naših prevodilaca snažno su uvjetovane i lokalnim, tj. kur'anskim diskursom i unutrašnjom semantičkom kohezijom, koju diktira superordinirani semantički okvir leksema *kabad*.

Zapravo se može reći da su glavne razlike među prevodiocima posljedica različitog interpretativnog imaginarija i odnosa prema metafori kao kognitivnom fenomenu. Te razlike manifestiraju se u opredjeljenjima da se prevede izvorna ili ciljna domena, što je otvoren izbor pred prevodiocem. Zanimljivo je da se Duraković i Mehanović konzistentno pridržavaju prevođenja izvorne domene, Korkut i Karić ciljne, a Čaušević i Pandža kroz nuđenje ekvivalenata pokušavaju prenijeti obje. Vjerovatno bi istraživanje šireg korpusa sličnim metodama rezultiralo drukčijim zaključcima.

Izvori

- Čaušević, Džemaludin i Muhamed Pandža, *Kur'an Časni – prijevod i tumač* (Sarajevo: Libris, 2012)
- Duraković, Esad, *Kur'an s prijevodom na bosanski jezik* (Sarajevo: Svjetlost, 2004)
- al-'Iṣfāhānī, al-Rāḡib, *Mufradāt 'alfāz al-Qur'ān* (Dimašq: Dār al-qalam, Bayrūt: al-Dār al sāmiyyaa, 1. izdanje, 1997)
- Karić, Enes, *Kur'an sa prijevodom na bosanski jezik* (Bihać: FF Bihać, 2006)
- Korkut, Besim, *Kur'an s prevodom* (Sarajevo: Orijentalni institut, 1977)
- Mehanović, Muhamed, *Kur'an sa prijevodom (značenja) na bosanski jezik utemeljenim na Ibn Kesirovom tumačenju i kratkim komentarom* (Sarajevo: Hudhud, 2021)

Literatura

- Bala'rağ, Balqāsim, „Zāhira al-tawassu' fi al-ma'nā fi al-luğa al-'arabiyya: Dirāsa li namādiğ qur'āniyya“, *Mağalla al-'ulūm al-'iğtimā'iyya wa al-'insāniyya*, 16 (2007), str. 141–156.

- al-Bağdādī 'Abu al-Faḍl Šihab al-Dīn al-Sayyid Maḥmūd al-'Allūsī, *Rūḥ al-ma'ānī fī tafsīr al-Qur'ān al-karīm wa al-sab' al-matānī* (Dār al-kutub al-'ilmiyya: Bayrūt, tom XV, 1. izdanje, 1994)
- Dunbar, George, "Towards a cognitive analysis of polysemy, ambiguity, and vagueness", *Cognitive Linguistics*, 12:1 (2001), str. 1–14.
- Fillmore, Charles J., "Frame semantics", *Linguistics in the Morning Calm*, Linguistic Society of Korea (ur.) (Seoul: Hanshin Publishing Company, 1982), str. 111–137.
- al-Ġarnāṭī, Muḥammad bin Yūsuf 'Abu Ḥayyān al-'Andalusi, *al-Baḥr al-muḥīt fī tafsīr al-Qur'ān* (Bayrūt: Dār al-fikr, tom X, 1. izdanje, 2010)
- al-Ḥawārizmī, 'Abū al-Qāsim Ġār 'Allāh Maḥmūd bin 'Umar al-Zamaḥṣarī, *al-Kaššāf 'an ḥaqā'iq al-tanzīl wa 'ujūn al-'aqāwīl fī wuḡūḥ al-ta'wīl* (al-Qāhira: Maktabah Miṣr, tom IV, 1. izdanje, 2010)
- Lakoff, George, *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind* (Chicago: Chicago University Press, 1987)
- Lakoff, George i Johnson, Mark, *Metaphors we live by* (London: The University of Chicago Press, 2003)
- Langacker, Ronald W., *Essentials of Cognitive Grammar* (New York: Oxford University Press 2013)
- Locatell, Christian, "Grammatical polysemy and grammaticalization in cognitive and generative perspectives: Finding common ground in intergenerational corpora of ancient languages", *Stellenbosch Papers in Linguistics*, 48 (2017), str. 239–253.
- Raffaelli, Ida, "Neka načela ustroja polisemnih leksema", *Filologija*, 48 (2007), str. 135–172.
- al-Sāmarrā'i, Fāḍil Šāliḥ, *Lamasāt bayāniyya fī nuṣūṣ min al-tanzīl* ('Ammān: Dār 'Ammār, 3. izdanje, 2003)
- al-Suyūṭī, 'Abd al-Raḥmān bin'Abī Bakr Ġalāl al-dīn, *al-Muzhir fī 'ulūm al-luġa wa 'anwāi'hā* (Bayrūt: Dār al-kutub al-'ilmiyya, 1. izdanje, 1998)
- al-Šawkānī, Muḥammad bin 'Alī bin Muḥammad bin 'Abd 'Allāh, *Faṭḥ al-qadīr al-ġāmi' bayn fannay al-riwāya wa al-dirāya min 'ilm al-tafsīr* (Bayrūt: Dār al-ma'rifa, 4. izdanje, 2007)
- Pustejovsky, James i Branimir Boguraev, *Lexical Semantics — The Problem of Polysemy* (Oxford: Clarendon Press, 1996)

Cognitive Implications of Polysemy in Bosnian Translations of Surah *al-Balad*

Abstract

Using the descriptive-analytical method and grammatical analysis, this paper explores the phenomenon of lexical and grammatical polysemy in the 90th Qur'anic surah *al-Balad*. Contemporary works from Cognitive Linguistics and the tafsir tradition form the basis of the research. Some key lexical units in this surah are characterised by polysemy, as observed by commentators of the Qur'an. The commitment to a specific semantic structure during interpretation can lead to semantic changes in the text's higher structures. The paper's aim is to present the cognitive implications of the use of such expressions, and to discover why Qur'an translators opted for specific interpretive matrices in the Bosnian language.

Key words: lexical polysemy, grammatical polysemy, cognitive linguistics, Surah *al-Balad*, metaphor